

на надмірна душа» бенкетних образів, що немов виплескується за межі сатиричного їх застосування? «Вкрадений у народа хліб не перестає бути хлібом, вино завжди прекрасно, хоч і в'є його папа» (с. 322). Що ж стосується прийому побудови отих каталогів (потім буде «периноспаль» та под., ще потім «т'блोलюбитель» і под., «перцолубель» та ін.), то він дуже нагадує застосований в епізоді пародійної ліггані (акафіста), з якою Панург у романі Рабле звертається до брата Жана і в якій роль інвокації виконує непристойне «соіі!лоп» (с. 460—461). Подібність своїх вигуків, звернутих до «мирянина», до молитовних звертань акафіста Вишенський навряд чи усвідомлював і, в усякому разі, не використовував це як сатиричний прийом (хоч трохи згодом з'явиться і православний пародійний акафіст «Мегметю Смердящому», Мелетю Смотрицькому — уніату), але структурна подібність тут безперечно і примушує замислитися над тими шляхами, що ними прийом народної «сміхової культури», вже олітературені на Заході, проникали до афонської келії українського аскета.

«Текст ап Павла про молоко віри» — I Кор 3 2

«Євангельська притча про багатого чоловіка, котрому зародила кива», — Лк. 12.16—21, і далі з цієї ж притчи (12.19).

Згадуючи в кінці розділу дискусію про правдивість деталей змалюваної Вишенським у трактаті «Ізв'щення краткое...» картини боротьби за православний календар, Грушевський дає повчальне з методологічного боку пояснення тим перебільшенням, що їх робить тут письменник: дослідник вказує і на літературний характер розповіді, і на її фольклорні джерела, і на особливості соціально-психологічного сприйняття релігійної борни сучасниками

Писання до кн. Острозького і «до утекших єпископів»

«Євангельський фарисей», котрого нагадує Вишенському «римська пиха», — персонаж притчі, що її розповідає учням Ісус Христос на дорозі в Єрусалим (Лк. 18.9—14).

Даній Грушевським характеристиці «послання афонітів» протистоять у науці міркування І. П. Єрьоміна, що теж приймає Франкову атрибуцію твору Вишенському, але з важливим «застереженням. На відміну від інших творів Вишенського послання „от святое Афонское горы скитствующих“ надруковано невластиво йому відносно чистою слов'янською мовою. І ця обставина нашттовхує на думку, що текст послання, перш ніж потрапити до друку, був підданий ґрунтовній правці редактором „Книжиці“; можливо також, що «правка зачіпала не лише мову, а й зміст» (с. 304). Це тільки гіпотеза, особливо сумнівна в останній згадці. До того ж Грушевський не раз демонструє, що Вишенський добре володів церковнослов'янською мовою.

На початку «Писання...» Вишенський повідомляє, що до нього дійшло приписуване ним «подвигу» єпископів-зрадників «писаніє зовомое: „Оборона згоды зъ латинскимъ костеломъ и вѣрою Риму служачею“». Якщо Грушевський бачить тут «іронічно парадійований заголовок книги Скарги «Описание и оборона събору руского Берестейского», то І. П. Єрьомін — якийсь уніатський полемічний трактат, написаний Іпатієм Потієм, що до нас не дійшов: *Еремиц І. П. Неизвестный памятник украинской публицистики конца XVI века // Сб. статей к сорокалетию ученой деятельности акад. А. С. Орлова. Л., 1934. С. 86—92; Вишенский Иван. Сочинения. С. 304—306. При всій її дотепності (вчений реконструює структуру трактату, дово-*

дить авторство Потія і т. п.) ця гіпотеза не може бути підтримана — з огляду на той пієтет, з яким ставилися греко-католицькі історики унії до перших виступів на її захист і який яскраво відбився в історії вивчення української полемічної літератури; далі, такі твори в Речі Посполитій друкувалися, чому ж тоді саме цей трактат Потія не зберігся, чому він не згадує про цей свій твір в інших полемічних творах і т. п.? А головне — це іронічний характер заголовка, на що звернув увагу Грушевський: справді, в тих умовах уніат не написав би: «згоди зь... в'їрю Риму служачею».

Фразу, яку Грушевський, додаючи два набраних тут курсивом слова, читає як «Видите ли, яко потварь на их, *имж их* малими быти разумъете?», І. П. Єрьомін передає таким чином, не застерігаючи при цьому виправлень: «Видите ли, яко потвар на них, маленькими быти разумъючи, змышляете» (с. 90). Оскільки обидва дослідники передають текст того ж самого списку, приклад цей демонструє необхідність продовження текстологічного дослідження літературної спадщини Вишенського.

«Терміна о Лжи»

«Заклик з Содому до Сигору» — алюзія на біблійний текст (Буття. 19.15—23; у новітньому перекладі І. І. Огієнка «Сигор» передано ближче до давньоєврейської вимови: Цоар).

В «Обліченні діавола миродержца...», як свого часу А. Ю. Кримський, Грушевський вбачає написану спеціально для «Книжиці», «програмну статтю». І. П. Єрьомін теж відкидає гіпотезу І. Я. Франка, котрий датував цей твір 80-ми роками XVI ст.: «Перед нами не лірична сповідь людини з неусталеними ще поглядами, а палка промова публіциста-агітатора, що захищає свої переконання» (с. 294). Це так, але для подальшого вивчення твору перспективнішим здається зауваження Грушевського: «За епіграф дано цитату з Євангелія Матфея про спокусу Христа дияволом, що послужила первовзором Вишенському для сього твору». Справді, цей євангельський текст (Мт. 4.8—10) стає у Вишенського структурною основою та об'єктом наслідування. Але місце Ісуса Христа заступає «голяк-странник», за яким впізнається постать самого автора, котрий, до речі, називає себе «странником» і в інших творах: «Прето да знаеш, диаволе, як я от тебе жоны, дому, земли дочасное не прагну...» Але як тоді розуміти рефрен твору «Иди за мною, сатана!»? Це вже не перефразування сказаного Христом, а привласнення собі його слів. З точки зору формальної перед нами не що інше, як отождествлення оповідача з боголюдиною. Чи можна визначити цю форму рецепції біблійного тексту як травестію, хоча й серйозну? Деяке право на це дають побутові деталі, якими наповнилося у афонського ченця це наслідування діалогу Ісуса Христа з дияволом, не кажучи вже про парадоксальність ситуації, в якій від диявола можна отримати «поповське преложество и стан от вышняго и до послѣднего стопня», а також про звичні у Вишенського іронічні нотки: «грошики собѣ зберу, фолварки покуплю, домок приоздоблю».

Думку Грушевського про те, що стаття «О еретиках» є «допискою» до «Извѣщенія краткаго...», І. П. Єрьомін дещо конкретизує: можливо, що вона була написана «як додаток до шостої глави багатьма роками пізніше «Извѣщенія»; редагуючи у самому кінці XVI ст. зібрання своїх творів, «Книжку», Вишенський міг спеціально для цього збірника написати замітку «О еретиках», керуючися бажанням вичерпати тему, розроблену в „Извѣщенні“, та додати кілька рядків і про лютеранство (с. 310).